

Narušená zvuková rovina reči

Pri narušení zvukovej roviny reči ide o neschopnosť správne vysloviť a/alebo používať hlásky materinského jazyka v súlade s príslušnými jazykovými normami v reči. Narušenie pôsobí interferenčne na komunikačný zámer a môže sa prejavovať znížením zrozumiteľnosti – pričom primárne narušenie zvukovej roviny reči nie je na základe postihnutia.

O narušenej zvukovej rovine reči hovoríme vtedy, keď je narušená fonetická (artikulačná porucha) a/alebo fonologická (fonologická porucha) rovina reči.

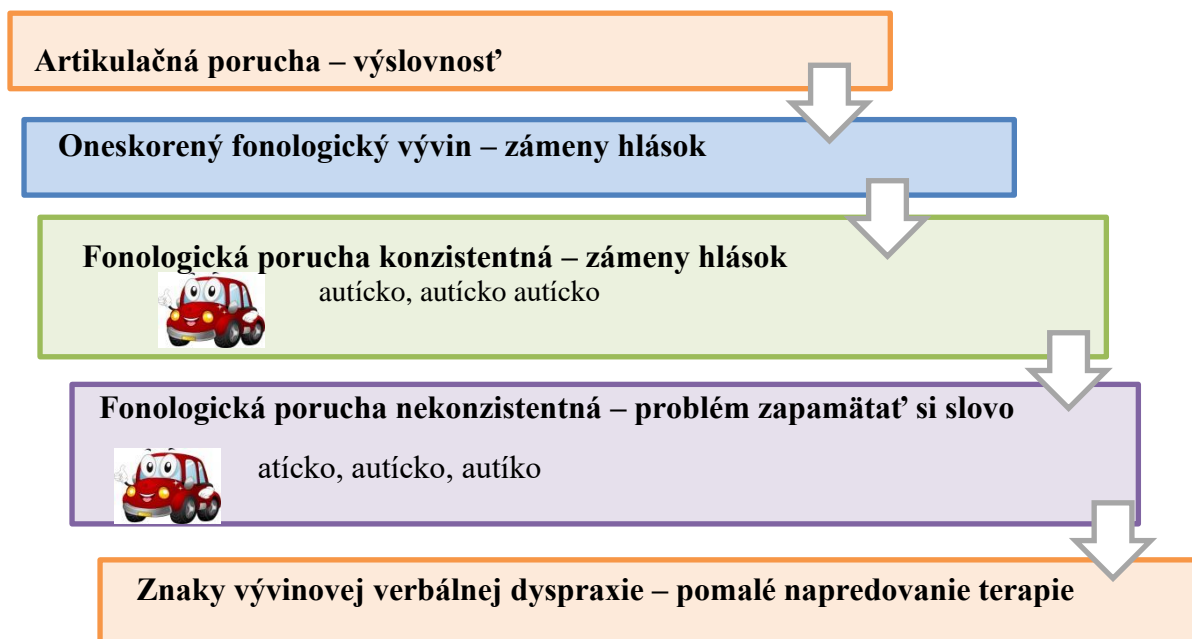
Starší názov narušenej foneticko-fonologickej roviny reči je **dyslália**.

V minulosti sa k **narušenej zvukovej rovine reči** pristupovalo len z hľadiska narušených motorických artikulačných vzorov (narušenie **fonetickej roviny**). V terapii sa nezohľadňovali **fyziologické a štrukturálne príčiny** narušenia artikulácie, ale len fonetické symptómy, ako je vynechávanie, nahrádzanie, pridávanie hlások a ich nesprávna výslovnosť.

Hovorená reč zabezpečuje zvukovú realizáciu jazykových schopností, ktoré predstavujú systém zvukových kontrastov a kombinácií odlišujúcich sa významov slov.

Zdôraznením fonologickej roviny, v procese osvojenia reči, prinieslo diferenciaciu porúch zvukovej roviny reči na:

- ✓ artikulačné poruchy
- ✓ fonologické poruchy

Pri posudzovaní narušenia zvukovej roviny reči hodnotíme fonetickú a fonologickú rovину.

Fonetická rovina – rozlišujeme:

- **správnu výslovnosť** (podľa kodifikovanej jazykovej normy)
- **nesprávnu výslovnosť** (fyziologická vývinová odchýlka od kodifikovanej normy) v dôsledku akustickej a motorickej nezrelosti dieťaťa. Mechanizmus tvorenia hlások nie je ustálený, prejavuje sa nepresnou diferenciaciou hlások, ich vynechávaním alebo nahrádzaním artikulačne jednoduchšou hláskou (možno očakávať spontánnu korekciu do piateho roku).
- **chybnú výslovnosť**: líši sa od kodifikovanej normy akusticky alebo esteticky bez ohľadu na vek (distorzná tvorba – velárne R). Nemožno očakávať spontánnu korekciu.

Fonetický inventár – tvoria zvuky reči, ktoré dieťa dokáže vysloviť spontánne alebo imitovaním.

Fonologická rovina: hovoríme o fonemickom inventári, vývinových fonologických procesoch, fonotaktickom vývine, zrozumiteľnosti reči a fonologických poruchách.

- **fonemický inventár** tvoria zvuky, ktoré dieťa používa kontrastívne – uvedomuje si, že môžu meniť význam slova (koláč-kováč).
- **vývinové fonologické procesy** označujú vrodené mentálne operácie dieťaťa, opisuje vývinové vzorce na zjednodušovanie cieľových slov. Zjednodušovanie ťažkých slov sa vyskytuje vývinovo počas osvojovania si fonologického systému jazyka. V určitom veku postupne z reči vymizne.

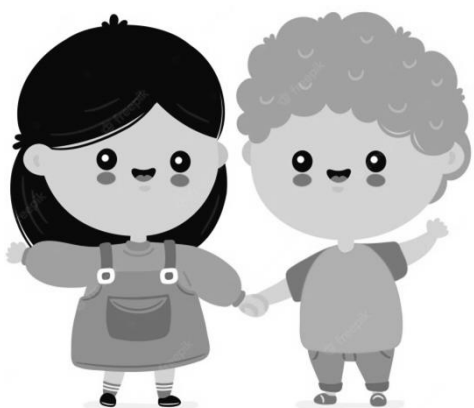
Hodnotenie zrozumiteľnosti reči (zrozumiteľnosť reči vyjadruje mieru, do akej komunikačný partner rozumie reči dieťaťa).

3 ROČNÉ DIEŤA

**MAMA MI ROZUMIE
NA 100%**

4 ROČNÉ DIEŤA

**CUDZÍ MI ROZUMIE
NA 100%**

Fonologická porucha sa prejavuje neschopnosťou dieťaťa naučiť sa pravidlá používania hlások v reči.

Výskyt narušenia zvukovej roviny reči

- najčastejší druh NKS (70%), nielen u intaktnej populácie ale aj v populácii s postihnutím
- z hľadiska **hlások** – najčastejšie sigmatizmus, rotacizmus, lambdacizmus

Klasifikácia narušenia zvukovej roviny reči

- **vývin F-F roviny** ukončený do 5 roku (Lechta 1990), dovtedy sa vyskytuje fyziologicky primeraný jav, vývinovo **neustálená výslovnosť**, teda **nesprávna výslovnosť**.

- **predĺžený fyziologický vývin:** 5 – 7 rokov (potreba logopedickej terapie)
- **patológia** - po siedmom roku akákoľvek odchýlka od normy

Na základe zrozumiteľnosti reči delíme klientov do dvoch skupín:

- **zrozumiteľnosť reči primeraná** (podkategória fonetických a artikulačných porúch)
- **znížená zrozumiteľnosť reči** (podkategória fonologických porúch alebo verbálnej dyspraxie)

Klasifikačný systém podľa Doddovej (in Waring-Knihgt, 2012)

1. **narušenie v rovine fonetickej (artikulačné poruchy)** - prejavuje sa distorziou alebo substitúciami a tvorí približne **12%** narušenia zvukovej roviny reči. Vztahujú sa na rovinu konkrétnych artikulačno-motorických realizácií (distorzia alebo nevie vôbec vysloviť danú hlásku)
 - ✓ **psychogénna porucha** - chybná výslovnosť je symptómom regresívnej formy správania, alebo napodobňovania vzoru, s ktorým sa chce jednotliviec identifikovať
 - ✓ **triedenie z hľadiska kontextu:**
 - hlásková porucha – osoba nevie hlásku správne vysloviť ani izolovane
 - kontextová porucha – osoba hlásku vie izolovane vysloviť, ale ju v prúde reči nepoužíva, neautomatizuje ju.
 - ✓ **triedenie z hľadiska narušenia artikulačných okruhov:**
 - monomorfne narušenie (len v jednom okruhu – napr. ostré sykavky...)
 - polymorfne narušenie (vo viacerých artikulačných okruhoch – napr. sykavky + R)
2. **narušenie v rovine fonologickej (fonologické poruchy)** – prejavuje sa pretrváváním vývinovo mladších fonologických procesov, patologických fonologických procesov alebo variabilnou produkciou a tvorí približne **87%** narušenia zvukovej roviny reči

Počas vývinu reči dieťa nevysloví to isté slovo vždy rovnako (**nekonzekventná výslovnosť**), čo spôsobuje zníženú zrozumiteľnosť reči. Do druhého roku života je to jav fyziologický, vývinový. Koncom druhého roku sa nekonzekventná **výslovnosť začína stabilizovať**, deti vykazujú určité pravidlá zjednodušovania, čím sa reč stáva zrozumiteľnejšou.

Tieto procesy zjednodušovania sa v odbornej literatúre nazývajú **vývinové fonologické procesy**, niektoré deti však majú ťažkosti s osvojovaním si fonologického systému materinského jazyka a fonologické procesy pretrvávajú a nevymiznú v čase, hovoríme o **fonologickom oneskorení** alebo o rôznych formách **fonologickej poruchy**.

- ✓ **oneskorený fonologický vývin** – ak fonologické procesy dieťa používa minimálne o 6 mesiacov dlhšie ako u detí s fyziologickým fonologickým vývinom
 - ✓ **nevyvážený vývin** – keď sa vývinovo skoré fonologické procesy vyskytujú súčasne s vekovo primeranými procesmi
 - **atypická konzistentná fonologická porucha:** dieťa konzistentne používa jeden alebo viacej nevívinových fonologických procesov (napr. posúvanie artikulácie dozadu alebo vynechávanie iníciaľneho konsonantu) – asi 21% detí s narušenou zvukovou rovinou reči
 - **nekonzistentná fonologická porucha:** reč dieťaťa je variabilná a nekonzistentná (dieťa vysloví to isté slovo vždy inak) – asi 10% detí s F-F poruchou.
 -
3. **narušenie v procese motorického plánovania a programovania, vývinová verbálna dyspraxia** – 1%
 - ✓ podstata narušenia nie je vo fonologickom jazykovom systéme, ale problém je na úrovni motorického plánovania a programovania.

Príčiny narušenia zvukovej roviny reči

Artikulačná porucha – *distorzná výslovnosť hlások*

- orgánové (anomálie rečových orgánov – poruchy zhryzu a chrupu, prirastená jazyková uzdička, nosohltanová mandľa...)
- funkčné príčiny (myofunkčná porucha – interdentalný sigmatizmus, orofaciálne dysfunkcie – svalová nevyváženosť...)
- funkčné poruchy s neznámou príčinou (napr. spoločenské prostredie)
- pohybová neobratnosť – celková alebo len artikulačných orgánov
- nešpecifická dedičnosť – dieťa zdedí určitú artikulačnú neobratnosť, zníženú schopnosť fonematickej diferenciacie, ktoré spôsobujú nesprávnu výslovnosť.

Fonologická porucha - *vonkajšie a vnútorné príčiny*

- ✓ **vnútorné príčiny:** genetické v kombinácii s enviromentálnymi faktormi (vonkajšími)
- ✓ **kognitívno-lingvistický deficit** (56% detí s narušenou F-F rovinou)
 - vysoký výskyt VPU u priameho rodinného príbuzného
 - podpriemerné výkony v testoch jazykových schopností
 - ťažkosti v opakovaní pseudoslov
 - nízke percento distorzne tvorených hlások
 - vysoké percento chýb tvorí vynechávanie hlások v reči (delécia, omission)
 - často sa vyskytuje v kombinácii s narušením expresívnych jazykových schopností
 - prognóza nápravy zvukovej roviny je dobrá
- ✓ **časté zápalý stredného ucha** (30 % detí) problémy s auditívno-kognitívnu diferenciaciou foném
 - šesť a viac epizód zápalu stredného ucha v ranom veku
 - znížená zrozumiteľnosť reči vo vzťahu k veku
 - vysoký výskyt patologických FP (posúvanie frikatív vzad, glotálne a nazálne substitúcie, vynechávanie iniciálneho konsonantu)
 - možný je súbežný výskyt narušenia jazykových schopností
 - prognóza úpravy reči je otázná
- ✓ **deti s poruchami pozornosti, problémami s adaptáciou, kooperáciou a správaním** (12%)
 - rizikové faktory vývinu F-F roviny a deti vykazujú oneskorovanie v zvukovej rovine reči minimálne o jeden rok.
 - prítomné časté narušenie jazykových schopností
 - prognóza nápravy je dlhodobá

Symptomatológia

Počas vývinu F-F roviny si dieťa osvojuje dve pravidlá: pravidlá výslovnosti hlások (osvojuje si fonetický inventár) a pravidlá ich používania (osvojenie fonologického inventáru) v rečovom prejave

Artikulačná porucha

- ✓ konštantné nahrádzanie alebo vynechávanie danej hlásky – fyziologický jav
- ✓ nesprávne osvojená hláska – patologický jav

Fonologická porucha

- ✓ dieťa používa pri osvojovaní si pravidiel výslovnosti slov fyziologické fonologické procesy, ktoré delíme na:

- rané (do 3 roku sa strácajú (vynechanie neprízvučnej slabiky: telefón - te_fón, vynechanie koncovej spoluhlásky: pes – pe_, posun velárnych hlások dopredu: káva - táva)
- neskoré (zjednodušovanie konsonantických skupín: slon - s_on, lon, kĺzanie likvid: lopta - jopta, ryba-viba, jiba, záverovanie: misa-mita, čaj-taj...)
- patologické (tie, ktoré sa počas normálneho vývinu v reči dieťaťa nevyskytujú, napr. vynechávanie iniciálneho konsonantu: voda - _oda, nazálna a glotálna náhrada: vajíčko-hajíčko, dom-gom...)

Pri fonologických poruchách ide o pretrvávajúce vývinovo mladších FP, prítomnosť patologických FP alebo o pretrvávajúce variabilnej produkcie slov (dieťa povie slovo vždy iným spôsobom). V takomto prípade FP znižujú zrozumiteľnosť reči dieťaťa, ktorá je vývinovo neprimeraná.

Terapia

➤ **Foneticky orientovaná terapia** – ťažisko terapie v týchto troch oblastiach

1. ústna motorika
2. auditívne vnímanie
3. artikulácia

Cieľové zvuky sa vyberajú podľa:

- vývinovej postupnosti
- stimulovateľné zvuky (tie ktoré vie napodobniť)
- nekozistentne produkované zvuky
- zvuky o ktorých má dieťa čo najviac znalostí (napr. ich dokáže sluchom rozlíšiť)

Táto terapia sa odporúča pri distorzne tvorených hláskach, dieťa má v tomto terapeutickom prístupe **pasívnu úlohu** – dieťa robí to, čo mu terapeut pripraví. Prístup je orientovaný viac na samotnú „terapiu“ ako na komunikáciu s tým, že dieťa sa učí to, čo pre neho pripravil terapeut.

➤ **Fonologicky orientovaná terapia** - snaha o ovplyvnenie fonologického systému daného jazyka a navodiť v ňom potrebnú zmenu. Pracuje sa na kognitívno-lingvistickej úrovni.

Cieľom je poskytnúť deťom stabilné poznatky o hláskach ich materinského jazyka, a to tak, že si deti po prvé rozšíria inventár hlások a po druhé si osvoja správne pravidlá pre správne používanie týchto hlások.

- ✓ pri výbere cieľových zvukov sa nepracuje so známymi a pre dieťa stimulovateľnými zvukmi, ale práve naopak.

Terapia sa zaoberá:

- zvukmi, ktoré sú produkované konzistentne
- zvukmi, ktoré sú nestimulovateľné (dieťa ich nevie napodobniť)
- zvukmi, ktoré sa v ontogenéze osvojujú neskôr
- zvukmi, o ktorých má dieťa málo znalostí, alebo nemá žiadne

Zmeny v rečovej produkcii nemusia ani veľmi nastat' v ústach, ale v mysli dieťaťa (Grunwell, 1983)

Zásady fonologickej terapie:

- terapia by mala byť systematicky plánovaná a mala by sa zakladať na detailnej analýze detskej rečovej produkcie
- v popredí by mala stáť zmena vlastností hlások a nie cvičenie jednotlivých hlások
- cieľom terapie by malo byť rozšírenie hláskových kontrastov v rámci zmysluplného komunikačného kontextu
- dieťa by sa malo aktívne zúčastňovať na terapii, napr. dobrou stimuláciou k aktivite je príprava pomôcky podľa kritérií logopéda

Oba prístupy k artikulačným poruchám v detskom veku sa navzájom dopĺňajú a neexistuje „lepší“ a „horší“ prístup. Každá z nich má opodstatnenie na inej úrovni : fonetická na úrovni motorickej, fonologická na úrovni kognitívno-lingvistickej.

Prevenencia

Prvým cieľom prevencie je predchádzanie narušenia zvukovej roviny reči musí byť cielené do raného veku dieťaťa. Dôležitý je správny rečový vzor a rozvíjanie foneticko-fonologickej roviny v ranom veku.

Druhým cieľom prevencie je včasná identifikácia a skríning narušenia zvukovej roviny reči (varovné znaky narušenia zvukovej roviny reči podľa Bowena (2012) sú absencia džavotania alebo oneskorený nástup džavotania, časté zápal stredoušia vo veku medzi 12 – 18 mesiacom, vynechávanie iniciálneho konsonantu, nízky fonetický inventár a slabá zrozumiteľnosť reči po štvrtom roku života dieťaťa.

Tretím cieľom prevencie je včasnou intervenciou v oblasti narušenia zvukovej roviny reči predchádzať vývinovým poruchám učenia.

Použitá literatúra: BUNTOVÁ, D., GÚTHOVÁ, M. (2016). Narušenie zvukovej roviny reči – artikulačná porucha, fonologická porucha. In: KEREKRÉTIOVÁ a kol. *Logopédia*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 97880-223-4165-3. (s.57-82.)